

Görkəmli şair Abdulla Tukayın keşməkeşli həyatı artıq çoxlarına məlumdur. İllər, əsrlər bir-birini əvəzlədikcə Tukaya dair xatirələri diriltmək, öz zamanındakı realıqla canlandırmaq da çətinləşir. Artıq “bütün bəyaz tərəfləri ilə aşkara çıxdı” deyib hansısa kələfin ucundan tutub ucuzluğa getmək də mümkün deyil. Çünki şairin şəxsiyyət olaraq gücü o qədər çox, o qədər əzəmətlidir ki, kim bilir ardınca kimləri bu yola dəvət edib, kim bilir yaxşı mənada kimlərə təsir edib və bu qarşılıqlı inkişaf hansı mənəvi yüksəlişlərə, sənət anlamında yeni nümunələrin doğulmasına səbəb olub. Böyük şəxsiyyətin zərurəti bu gün də hansısa sənət növündə özünün yeni ifadəsini tapa bilir. Əlbəttə, illər öncə bu böyük şəxsiyyətin ensiklopediyasının tərtibinə çalışsaydı-

G.Rəhim tərəfindən “Drujba Narodov” qəzetinin 4-cü sayından götürülərək tərcümə edilib. Beləcə, çoxcildliyin müəllifləri Lalə Heydərova və Nailə Ahmetzyanovanın orada yer alan “Tukayın Şalyapinlə qarşılaşması və bəstəkar Eyhenvaldın onun “Su anası” mənzuməsinin motivləri əsasında opera yazması” mövzusunda araşdırmaları diqqətimizi çəkdi. Ən çox marağımıza səbəb olan nüans isə Anton Eyhenvaldın Tukayla tanış olması faktı, həmçinin onun bu xüsusda L.Rubinşteylə söhbətləri oldu.

Çünki Anton Aleksandroviç Eyhenvald yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, Tatar professional musiqinin formalaşması tarixində, həmçinin tatar folklorunun ciddi şəkildə araşdırılmasında böyük pay sahibi olan şəxsiyyətlərdəndir. O, mənbələrdən də məlum olduğu kimi XIX əsrin sonu, XX əs-



kifayət qədər bələd olan bəstəkar tatar və başqırd nəğmələrindəki harmonik xüsusiyyətləri fərqləndirmək xeyli çətin gəlir. Eyhenvaldın yazdığına görə ona bu işdə A.Tukay kömək edir. O, bunu belə təsvir edir: “Mənim bu sahədə ilk addımlarımda və xalq inciləri sayəsində qazandığım uğurda Tukayın da sözün yaxşı mənasında rolu var. Kazan Universitetinin təcürbi fonetika bölməsində onunla tez-tez rastlaşır, iki dost kimi oturma saatlarla söhbət edirdik. Tukay tatar və başqırd musiqilərinin harmoniya fərqi çox diqqətlə seziydi. Musiqi sahəsində professional bilgiyə sahib olmasa da, bunu qərribə incəliklə duyurdu. O, mənə çox şey öyrətdi. Əminəm ki, Tukay bu sahədə təhsil alsaydı, çox gözəl bir bəstəkar yetişərdi, çünki onun oxuduğu türklər həmişə adamın ürəyində dərin hisslər oyadırdı”. (Eyhenvald, 1946, səh 3.)

Fəqət A.Tukayın həyat və yaradıcılığına diqqət etdikdə onun tatar kəndlərində şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri toplamağına dair heç bir fakta rast gəlmədik. Ona görə də bu məsələ üzərində geniş analizlər aparılmalı, bütün məlumatlar üzə çıxarılmalıdır.

Onu da qeyd edək ki, A.Tukayın 1910-cu ildə Şərq Klubunda “Xalq ədəbiyyatı” mövzusunda təşkil edilmiş konfransda tatar xalq musiqisinə dair təqdim etdiyi ciddi nəzəri mülahizələr də onun müəyyən müddət bir musiqi mütəxəssisindən ilhamlanması ehtimalını artırır. A.Eyhenvaldın yazıları da bizim bu məlumata çıxır açmağımız baxımından dəyərlidir. Mənbələr və faktlarla sübut olunarsa, daha heç bir şübhəyə yer qalmaz. Beləcə böyük Tukayın xalq ədəbiyyatımıza diqqət və qayğısı baxımından gördüyü işlər də tarixin dərinliklərində itibartılmaz. Çünki onun əməlləri XX əsrdə yüzlərcə həmvətənin yoluna nur saçdı və bu gün də işıq tutmaqdadır. O mənbələri araşdırmaq, bir az da Tukaya, bu böyük şəxsiyyətə görə tarixin tozunu silmək lazımdır.

**Türkiyə türkcəsindən
uyğunlaşdıran:
Günəl Şamilqızı**

Tatar musiqisinin görkəmli sənətkarları və Abddula Tukay

(şairin həyatından bəzi səhifələr)



lar, sənət yollarında Tukayla birgə irəliləyən neçə-neçə aydının isimləri tarixə düşər, şairin yaradıcılığına və həyatına dair məlumatlar daha dolğun şəkildə akademik bir mənbədə cəm olardı. Təəssüf ki, bütün bunlar təklif və arzu olaraq qaldı. Amma yenə də bir çox tədqiqatçılar bu məsələyə diqqət göstəriləcəyinə ümidlidir. Kim bilir, bəlkə təqdim etdiyimiz bu yazı da Tukay yaradıcılığı istiqamətində aparılan araşdırmalara bir töhfə oldu.

Biz bu yazıda Tatar musiqi sənəti tarixində parlaq iz buraxmış, amma təəssüf ki, layiqli şəkildə anılmayan bəstəkar Anton Aleksandroviç Eyhenvaldın Albulla Tukay ilə əlaqələrindən bəhs edəcəyik. Əvvəlcə, bu iki şəxsiyyətə dair məlumatların necə diqqətimizə səbəb olmasından danışaq.

1974-cü ildə çapdan çıxan Abdulla Tukay bibliografik çoxcildliyini tamam başqa məqsədlə incələyərkən, L.Rubinşteynin “Şalyapin və Tukay” adlı məqaləsi ilə qarşılaşdıq. Bu yazı “Sosialist Tatarıstan” qəzetinin 1970-ci il 26 aprel nömrəsində yer alıb. Məqalə

rin əvvəllərində bir çox tatar kəndlərini gəzərək xalq nəğmə və türkülərini toplayırdı. Sonra onları təkmilləşdirərək Kazanda (1923) və Parisdə (1926) Tatar, Başqırd və digər Şərq xalqlarının nəğmələri əsasında hazırlanmış simfonik konsertlər verdi. Dövrün ziyalıları bəstəkarın xalq mahnılarının xüsusiyyətlərinə xələl gətirmədən onları belə məhərrətlə Avropa musiqisi üslubunda ifadə edə bildiyinə heyran qalmışdılar. Xüsusən Parisdə təşkil edilən konsert ona uğur gətirmişdi. Çünki Avropa tamaşaçısı bəyəndiyi musiqini həmişə dolu salonlar və alqışlarla təqdir edir. Eyhenvald musiqimizə tatar nəğmələri əsasında çəşidli əsərlər bəxş etmiş sənətkardır. Bunlara misal olaraq “Dada” və “Su anası” operalarını misal göstərmək olar. (Nigmedzyanov, 1964, səh 25-38.)

A.Eyhenvald yuxarıda xatırlanan məqalədə L.Rubenşteyn və F.İ.Şalyapinlə Parisdə necə qarşılaşmaqlarından və bu əsnada Tukaya dair düşüncələrini onlarla necə bölüşməyindən bəhs edir. F.İ.Şalyapin: “Kazanda M.Y.Lermantova bənzəyən bir şair vardı. O dəliqanlının baxışları çox ağıllı, fəqət yaşlıların gözləri qədər məna yüklü idi. Elə Lermantov kimi də erkən rəhmətə getdi.

Çimçişerik söz deməyə bir ağıllı kasıba

Amma dillər tökərik varlı axmaq olsa da. - misralarının müəllifi də odur.

Odessada qağayılara “martın” deyirlər. Mən Tukayı sirli bir martına bənzərdədim. Öz dənizindən, dalğasından, azadlığından məhrum edilmiş martın... Göz önündə canlandırma bilirsənmi?” - deyərək Anton Eyhelvand F.İ.Şalyapindən soruşur, sonra da Tukayla aralarındakı 11 yaş fərqi rəğmən

dostluq bağlarının necə möhkəm olmasından, tatar xalq türkülərini araşdırən zaman şairin ona necə köməyi dəydiyindən söz açır. O, Rubinşteynə öz “Su anası” operasını F.İ.Şalyapinin də bəzi əlavələrini nəzərə almaqla məhz Tukayın əsərlərinin motivləri əsasında yazdığını söyləyir. Tatar kəndlərini necə gəzməklərindən, Tukayın camaata bu türkləri toplamağın necə əhəmiyyətli olduğunu başa salmasından danışır”. (Rubinşteyn, 1966, səh 128.)

Bu məqalədən sonra araşdırmalarımızı bir az da genişləndirdik. Çünki bizdə onsuz da 1893-cü ildə A.Eyhenvaldın sözü gedən nəğmələri toplamağın Kazana ilk, 1915-ci ildə növbəti gəlişi zamanı N.F.Katanovla birgə tatar, başqırd və çuvaş kəndlərini dolaşmalarına dair məlumatlar idi. Bu məlumatlara əsaslanaraq, onda belə çıxır ki, Tukayla Eyhenvald ümumiyyətlə qarşılaşmayıb. Amma bu da dəqiqdir ki, onlar qarşılaşmasaydılar L.Rubinşteyn hadisələri bu cür ətraflı nəql etməzdi. Yaranan suallara cavab tapmaq üçün xeyli mənbələrə baş vurdum. Nəhayət, sualımıza cavab verən materialı tapmaq nəsim oldu. Biz onu Eyhenvaldın yaşadığı çağlarda çap olunmuş Tukayın doğum günü ilə bağlı mətbuat səhifələrini incələyərkən əldə etdik.

1946-cı ildə Tukayın 60 illik yubileyi ərəfəsində “Qırmızı Başkırıya” qəzetinin 26 aprel sayında “Hərətli musiqi vurğunu” adlı məqalə yayımlanıb. Müəllifi Anton Eyhelvalddır. Məqalədə Eyhelvald 1907-1911-ci illərdə Kazan Universitetinin təcürbi fonetika otağında N.F.Katanovla birlikdə çalışmaqlarını təsvir edir. Həmin dönmədə o, tatar və başqırd türkülərini sistemləşdirməklə məşğul idi. Avropa musiqisinin incəliklərinə